

<https://doi.org/10.3176/hum.soc.sci.1960.2.02>

SOTSIALISTLIKE TOOTMISSUHETE JA TOOTLIKE JÕUDUDE ARENG EESTI NSV TÖÖSTUSES

E. KULL,
majandusteaduste kandidaat

Sotsialistlike tootmissuhete areng Eesti NSV tööstuses

Kui kodanlik revolutsioon lõpeb võimu üleminekuga kodanluse kätte, siis sotsialistlik revolutsioon alles algab võimu üleminekuga töölisklassi kätte. Pärast võimu ülevõtmist seisab töölisklassi ees revolutsiooni põhiülesanne — rahvamajanduse sotsialistlik ümberkujundamine, mis nõuab aastatuhandeid kehtinud omandusvormi, eraomanduse likvideerimist ja majanduse juhtimisel hoopis uute, ühiskondlikus praktikas varem katsetamata meetodite kasutamisele võtmist.

Et luua sotsialismi materiaalet baasi, tuleb eelkõige kehtestada tootmisvahendite ühiskondlik omandus tööstuses. Nii toimus see ka Eestis pärast 1940. aasta juunipööret. 23. juulil võttis töörahva poolt valitud Riigivolikogu vastu deklaratsiooni pankade ja suurtööstuse natsionaliseerimise kohta Eestis. Loodi natsionaliseerimise peakomitee, mille koosseisus moodustati rida komiteesid, sealhulgas ka tööstuse natsionaliseerimise komitee.

Nõukogude korra kehtestamisel ja majanduse juhtimise ümberkorraldamisel olid meil kasutada nõukogude vennasvabariikide rikkalikud kogemused. Peale selle olid meil mõnedes suuremates tööstusettevõtetes kogu kodanliku diktatuuri perioodil säilinud parteirakukesed, kes tõhusalt kaasa aitasid natsionaliseerimisele. Ühtlasi võisid natsionaliseerimiskomiteed mõnevõrra toetuda tööstusettevõtete ametiühingukomiteedele, kes kodanlikul perioodil olid reas ettevõtetes kujunenud klassiteadlikeks kollektiivideks. Kõik see võimaldas kiirendatud korras kehtestada sotsialistlikke tootmissuhteid ja tagada tööstuse üleviimise sotsialismi rööbastele tootmis-tegevust katkestamata.

See ülesanne teostati paari kuuga. Juba 1940. aasta kolmanda kvartali lõpul moodustas sotsialistliku sektori toodang 93,3% Eesti NSV tööstuse kogutoodangust, kusjuures erasektorile langes ainult 6,7%. 1941. aasta kevadel kuulusid erasektorisse üle kogu maa paiknevad mitmesugused väike-ettevõtted (sepikojad, veskid, mitmesugused parandustöökojad); nende toodang moodustas 1. märtsiks 1941 ainult 1%. Seega olid sotsialistlikud tootmissuhted meie vabariigi tööstuses juba täielikult võitnud; selleks oli kulunud vaid 7 kuud.

NSV Liidu vanemates vennasvabariikides, kus nõukogude korra kehtestamisel puudusid eeskujud ja kus samal ajal tuli üle saada majanduslikust laosest, oli sotsialistlike tootmissuhete kehtestamine nõudnud tunduvalt pikemat aega. Veel 1928. aastal oli erasektori osatähtsus nende

tööstustoodangus 17,6%.¹ Alles 1937. aastaks, mil maa industrialiseerimisega lõpule jõuti, likvideeriti ka erasektor tööstuses peaaegu täielikult; tema osatähtsus tööstustoodangus moodustas sel ajal vaid tühise osa — 0,2%. Seega oli NSV Liidu vanemates vennesvabariikides sotsialistlike tootmissuhete täielikuks võiduks tööstuses kulunud ligi 20 aastat. Needki kogemused kinnitavad seda põhitõde, et sotsialistlike tootmissuhete laiendatud taastootmise tempo oleneb reast objektiivsetest teguritest (tootmise kontsentratsiooni astmest, tootlike jõudude arengu tasemest, riikliku sektori osatähtsusest jne.) ja on seega igal maal erinev.

Üldse natsionaliseeriti Eestis 1940. aastal 906 tööstusettevõtet.² Üheaegselt sellega tuli luua ka uus juhtimissüsteem, mis hakkas tööstust arendama plaanilistel alustel. Selle keskseks organiks oli esialgu Tööstuse Juhtimise Komitee.

25. augustil 1940 võttis Eesti NSV Ülemnõukogu (end. Riigivolikogu) vastu Eesti NSV konstitutsiooni. Vastavalt uuele konstitutsioonile moodustati vabariigi majandus- ja kultuurielu juhtimise keskorganid — rahvakomissariaadid. Kogu vabariigi tööstus, välja arvatud mõned suuremad tööstusettevõtted («Kreenholmi Manufaktuur», «Balti Manufaktuur», «Volta» jne.), mis viidi liidulisse alluvusse, allutati liidulis-vabariiklike Kergetööstuse Rahvakomissariaadile. 1941. aastal kujundati mõningad suuremad Eesti NSV Kergetööstuse Rahvakomissariaadi peavalitsused iseseisvateks rahvakomissariaatideks (Toiduainete Tööstuse Rahvakomissariaat jne.).

Pärast suur- ja kesktööstuse põhilise osa natsionaliseerimist toimus käsitöölise koopereerimine, milleks loodi tööndusartellid. Kodanliku diktatuuri perioodil oli tööstuslik tootmine olnud väga killustatud. Tolleaegse statistika andmeil tegutses Eestis 1937. aastal 306 tööstusettevõtet 20 ja enam töölisega (nn. suurtööstus), 749 tööstusettevõtet 5—19 töölisega (nn. kesktööstus), 2782 tööstusettevõtet 1—4 töölisega ja mehhaanilise jõu kasutamise (nn. väiketööstus) ning 20 066 käsitööstuslikku ettevõtet (alla 4 töölist ja ilma mehhaanilise jõu kasutamisetä).³ Tuli ära teha väga suur töö, et sellise tootmise killustatuse tingimustes luua eeldused tootlike jõudude arenemiseks ka niisuguses tehniliselt väga mahajäänud ja primitiivses tootmisloigus, nagu seda olid käsitööstuslikud ettevõtted. Kasutades vanemate liiduvabariikide rikkalikke kogemusi koopereeris Eesti tööliklass suhteliselt lühikese ajaga küllaltki märkimisväärse osa ka käsitöölisest. Tööstuskooperatsiooni (EVTK) kasvu iseloomustavad andmed on esitatud tabelis 1.

1941. aasta esimese nelja kuu kestel moodustas tööndusartellide toodang juba märkimisväärse osa (5,8%) kogu vabariigi tööstuse toodangust, või 1926/27. aasta püsivhindades arvestades 9167,3 tuhat rubla 158 011 tuhandest rublast.⁴

Ka rida kodanlikus Eestis töötanud kooperasiivseid organisatsioone (Eesti Tarvitajateühisuste Keskühisus (ETK), P/k. «Estonia» jt.) tegeles tööstusliku tootmisega, eriti põllumajandusliku tooraine (teravilja, liha, piima jne.) töötlemisega. Nad kujutasid endast tavalisi kapitalistlike koondisi, millel ei olnud midagi ühist sotsialistlikel printsiipidel töötavate kooperasiividega. Pärast nõukogude korra taaskehtestamist reorganiseeriti nemadki vastavalt. Põllumajanduslikud ühistud allutati Põlluma-

¹ Народное хозяйство СССР в 1956 г. Статистический ежегодник, Москва, 1957, lk. 47.

² A. Veimer, Eesti NSV sotsialistlik industrialiseerimine. Tallinn, 1958, lk. 81.

³ A. Rannes, Tööstusökoonoomika probleeme Nõukogude Eestis. Tartu, 1948, lk. 9.

⁴ «Eesti NSV Rahvamajanduse Plaani Täitmise Põhinäitarve», 1941, nr. 3 (5), lk. 168 ja nr. 4 (6), lk. 226.

Tabel 1

Töõndusartellide kasv 1940. a. novembrist kuni 1941. a. aprillini *

	Nov. 1940	Dets. 1940	Jaän. 1941	Veebr. 1941	Märts 1941	Apr. 1941
Artellide arv	267	326				
Töötajate arv	3141	3778				
Töölise arv 1. kuupäeval			3196	4368	4851	5498
Kogutoodang 1939. a. hindades, tuh. rbl.	2042,2	2389,7				
Kogutoodang 1926/27. a. hindades, tuh. rbl.			1670,1	2002,3	2947,8	2547,1

* «Eesti NSV Rahvamajanduse Plaani Täitmise Põhinäitarve», 1941, nr. 2, lk. 24; nr. 1 (3), lk. 29; nr. 2 (4), lk. 96; nr. 3 (5), lk. 168 ja nr. 4 (6), lk. 226.

janduslike Kooperatiivide Peavalitsusele, mis loodi 1940. aastal. ETK süsteemi kuulunud tarbijate kooperatiivid aga koondati sama aasta oktoobris loodud Eesti Tarbijate Kooperatiivide Vabariiklikku Liitu (ETKVL).

Tööstuse kooperatiivne sektor koosnes seega kolmest süsteemist: a) töõnduskooperatsioonist, millesse olid koondunud endised käsitöölised; b) Põllumajanduslike Kooperatiivide Peavalitsuse süsteemist, kuhu kuulusid peamiselt piimatööstusettevõtted; c) Eesti Tarbijate Kooperatiivide Vabariiklikust Liidust, mis peale oma põhilise tegevusala — kaubanduse — tegeles märkimisväärsel määral ka tööstusliku tootmisega. Siia kuulusid sellised küllaltki tähtsad tehased, nagu Kopli masinatehas, keemiatehas «Orto», Põltsamaa veinivabrik ja rida väiksemaid, peamiselt põllumajandusliku tooraine töötlemise ettevõtteid.

Sotsialistlike tootmissuhete valdavaks muutumine tööstuses andis tema arengule hooga tõuke. Nõukogude korra tingimustes vähem kui aasta jooksul saavutatud edusammudest annab ülevaate tabel 2.

Fašistliku Saksamaa röövellik kallaletung NSV Liidule 1941. aasta suvel katkestas ajutiselt rahuliku loova töö Nõukogude Eestis ja tekitas määratu suuri purustusi ning kaotusi vabariigi majandusele, sealhulgas ka tööstusele, mille tootmispotentsiaalid hävines 45%.⁵ Eriti raskesti said kannatada kütteenite tööstus, puidutööstus ja tekstiilitööstus, kus tootmisvõimsused vähenesid vastavalt 90, 85 ja 75%. Eesti NSV tööstusele otsest tekitatud kahjud moodustasid 9873 miljonit rubla.

Fašistliku okupatsiooni ajal anti tööstusettevõtteid kapitalistidele või nende koondistele tagasi ja kehtestati uuesti kapitalistlikud tootmissuhted. Eesti tööliklass elas üle väga raske terroriperioodi.

Pärast fašistlike okupantide purustamist ja nende riismete minemakihutamist Eestist algas kohe ka hoogne tööstuse taastamine. Tööliklass astus jälle oma peremeheõigustesse, mis temalt ajutiselt olid ära kistud.

Okupatsioonivõimud olid Eesti NSV-s tootmise jälle killustanud. 1944. aasta lõpuks oli siin tekkinud suur hulk pisiettevõtteid mitmesuguste remonditöökodade näol. Kuna okupandid põgenemisel olid hävitanud enamiku elanikkonna igapäevaseid vajadusi rahuldavaid suuremaid tööstusettevõtteid, tuli esialgu võimaldada vastavatel väikestel eriettevõtetel edasi tegutseda, kuid seda kindlates raamidest. Selle tulemusena suurenes erasektori osatähtsus aastail 1944—1945, võrreldes 1941. aastaga. Nii oli 1945. aasta lõpuks sotsialistliku sektori osatähtsus vabariigi tööstuse kogu-

⁵ Saksa fašistlik okupatsioon Eestis aastail 1941—1944. Tallinn, 1947, lk. 197.

Tabel 2

Eesti NSV riikliku ja kooperatiivse tööstuse kogutoodang 1941. a. esimese nelja kuu (jaanuar—aprill) ja kodanliku Eesti tööstuse toodang 1940. a. samade kuude vältel *

Tööstusharud	Toodang 1926/27. a. hindades, tuh. rbl.		1941. a. esimese nelja kuu toodang, võrreldes 1940. a. esimese nelja kuu toodanguga (%-des)
	jaanuar—aprill 1941	jaanuar—aprill 1940	
Kogu tööstus	158 011,0	95 794,4	164,9
Sellest:			
Masinaehitus ja metallitöötlemine	11 998,7	6 398,0	187,5
Kummitööstus	1 214,1	443,5	273,8
Ehitusmaterjalide tööstus	2 789,9	1 406,9	198,3
Klaasitööstus	2 543,0	1 242,9	204,6
Keraamikatööstus	24,9	10,5	236,0
Puidutööstus	3 822,7	2 037,5	187,6
Tuletikutööstus	545,6	87,8	621,4
Tekstiilitööstus	28 249,5	14 166,3	199,4
Kehakattetööstus	1 541,5	224,9	685,4
Pudukaupade tööstus	2 655,9	718,6	369,6
Nahatööstus	4 815,1	2 828,8	170,2
Toidu- ja maitseainete ning jookide tööstus	47 994,5	30 257,2	158,6
Seebi- ja rasvainete tööstus	1 801,4	1 063,1	169,5
Polügraafiatööstus	4 201,8	1 875,1	224,1
Kartonaazi- ja köitetööstus	606,5	276,5	219,3

* «Eesti NSV Rahvamajanduse Plaani Täitmise Põhinäitarve», 1941, nr. 4 (6), lk. 210—213.

toodangus 93% (sellest riiklik sektor 80 ja kooperatiivne sektor 13%) ning erasektori osatähtsus 7%. Kuid juba 1947. aasta märtsis oli erasektori osatähtsus langenud 0,5%-le.

Tootmissuhted tööstuses aga ei stagneerunud, vaid arenesid edasi sedamööda, kuidas arenesid tootlikud jõud, muutusid küpsemaks ja kindlamaks.

Võitluses sotsialistlike tootmissuhete kehtestamise ja kindlustamise eest tuli Eesti tööliklassil nii 1940/41. aastal kui ka esimestel sõjajärgsetel aastatel ületada kodanlike elementide vastupanu. Kuigi suurkodanlus oli tööstuse natsionaliseerimisega kaotanud oma sotsiaalse jõu, avaldasid sotsialistlike tootmissuhete süvendamisele varjatud vastupanu nende mõju all olevad väikekodanluse esindajad, kes töötasid sotsialistlikes ettevõtetes ja asutustes. Esimestel sõjajärgsetel aastatel esinesid eraomanduslikud tendentsid eriti tööndusartellides, kus ühiskondliku tootmise sildi all püüti tegutseda puht isikliku rikastumise eesmärgil ja lootuses saada edaspidi uuesti tootmisvahendite omanikeks. Mõnevõrra aitas sellele kaasa ka piiritagune propaganda, mis toitmis kergeusklikke valelootusega kapitalismi võimalikust taastamisest Baltikumis. Kuid tööliklass sai peagi jagu sellistest üksiknähtustest. Koos kulakluse kui klassi likvideerimisega neljanda viis-aastaku lõpul puhastati ka tööstus elementidest, kes ei tahtnud ausalt töötada sotsialismi tingimustes.

Kõik põllumajanduslikud ühistud, mis tegelesid ka tööstusliku tootmisega, koondati 1945. aasta algul Eesti NSV Rahvakomissaride Nõukogu juurde loodud Põllumajandusliku Ühistevõrgu Peavalitsuse süsteemi.

Kokku võeti arvele 831 ühistut, neist piimaühistuid 202, masinaühistuid 241, elektriühistuid 124, turbauhistuid 156, kartuliühistuid 53 jne.⁶ 1946. aastal reorganiseeriti nimetatud peavalitsus Põllumajandusliku Ühistegevuse Keskliiduks (PÜK), mis töötas kuni neljanda viisaastaku lõpuni. Grupilise omandusvormi positiivsete külgede ammendumise ja tootlike jõudude kiire arengu tulemusena kasvas nimetatud süsteem kooperatiivse organisatsiooni raamidest üle ning reorganiseeriti 1950. aastal. Tööstusliku tootmisega tegelnud ettevõtted arvati riiklikku süsteemi, piimatööstusettevõtted aga anti samal ajal organiseeritud Eesti NSV Liha- ja Piimatööstuse Ministeeriumi juhtida. Siit peale jäid tööstusliku tootmise alal tegutsema peamiselt ainult kaks kooperatiivset süsteemi — EVTK Nõukogu ja ETKVL.

Riikliku ja kooperatiivse sektori osatähtsuse muutumist Eesti NSV tööstuses viiendal viisaastakul iseloomustab tabel 3.

Tabel 3

Tööstustoodang ettevõtete omandusvormi järgi 1950. ja 1955. aastal Eesti NSV-s (%-des, tööstus tervikuna = 100)*

	1950. a.	1955. a.
Riiklik tööstus	87,4	85,2
Kooperatiivne tööstus	12,6	14,8
Sellest:		
Töõnduskooperatsiooni tööstusettevõtted		7,5
Tarbijate kooperatsiooni tööstusettevõtted		5,6
Kolhooside tööstusettevõtted (sepikojad, veskid jne.)		1,7

* Eesti NSV rahvamajandus. Statistiline kogumik, Tallinn, 1957, lk. 27 ja 28.

Kooperatiivse sektori mõnevõrra kiirem kasv riiklikust sektorist on noorte liiduvabariikide tööstuses teatud etapil täiesti loomulik nähtus; ta peegeldab küpsemisprotsessi, milles kvantitatiivne kasv kutsub esile kvalitatiivsed muutused. Praktiliselt tähendas see potentsiaalsete tootmisreservide täielikumat ära kasutamist tootmise kontsentreerimise teel, milleks viiendal viisaastakul ühendati artellid ja korraldati ümber liidud tööstusharude järgi spetsialiseerimise põhimõttel. Üsna mitmed suuremad artellid, nagu «Teras», «Tehnik», «Montaaž» jne., kasvasid selle tagajärjel välja kohaliku tähtsusega ettevõtte raamidest ning läksid üle riiklikku süsteemi.

1956.—1958. aastal ilmnud selged tunnused, mis rääkisid sellest, et töõnduskooperatsioon oli oma aja ära elanud. Vastav riiklik sektor oli selleks ajaks juba niivõrd tugevnenud, et suutis üksinda täita kohaliku tööstuse ülesandeid. Kui neljandal ja viiendal viisaastakul oli teatud tootmisalane parallelism ning võistlus riikliku kohaliku ja kooperatiivse tööstuse vahel isegi tarvilik, sest nad kiirendasid tööstuse arenemist, siis viimastel aastatel kujunes nende olemasolu juba tarbetuks, jõude ning ressursse kyllustavaks nähtuseks. 1958. aasta teisel poolel küpses töõnduskooperatsiooni likvideerimise otsus ning see teostatigi 1. jaanuariks 1959. Suuremad töös-

⁶ N. Buzulukov, E. Vint ja L. Pung, Põllumajanduslik ühistegevus Eesti NSV-s. 1948, lk. 62. — Käsikiri, ENSV TA Majanduse Instituudi fond.

tusliku tootmisega tegelevad artellid arvati Eesti NSV Rahvamajanduse Nõukogu süsteemi, ülejäänud aga läksid Eesti NSV Kohaliku Majanduse Ministeeriumi ja kohalike tööraha saadikute nõukogude alluvusse. See samm aitas kaasa tootmise edasisele kontsentreerimisele, tootmisalase parallelismi likvideerimisele, materiaalsete ja tööjõuresursside ratsionaalsemale kasutamisele, mis lõppkokkuvõttes lõi paremad eeldused ühiskondliku tööviljakuse tõusuks tööstuses. Seoses töönduskooperatsiooni likvideerimisega langes kooperatiivse sektori osatähtsus tööstuses tunduvalt, samuti muutus Eesti NSV Ministrite Nõukogule alluva tööstuse organisatsiooniline struktuur (vt. tab. 4).

Tabel 4

Eesti NSV Ministrite Nõukogule alluva tööstuse organisatsiooniline struktuur ettevõtete alluvuse järgi seisuga 1. jaan. 1958 ja 1. jaan. 1959 (%-des)

	1957. a.	1958. a.
Eesti NSV Ministrite Nõukogule alluv tööstus	100	100
Sellest:		
1) Rahvamajanduse Nõukogu	81,3	83,5
2) Liidulis-vabariiklikud ja vabariiklikud ministeeriumid ning kesk-asutused	11,3	8,9
a) Kohaliku Majanduse Ministeerium	0,1	1,1
b) tarbijate kooperatsioon (ETKVL)	4,9	4,8
c) töönduskooperatsioon (EVTK Nõukogu)	3,3	—
3) Kohalikud nõukogud	7,4	7,6

Tööstuse ja ehitustegevuse juhtimise ümberkorraldamine ning tootmisele lähendamine muutsid ka kogu tööstuse alluvuse struktuuri. Kuni 1955. aastani oli suurenenud liidulise alluvusega tööstuse osatähtsus, kasvades 22,8%-lt 1950. aastal 25,1%-le 1955. aastal. Alates 1956. aastast aga hakkas ta osatähtsus langema ning Eesti NSV Ministrite Nõukogule alluva tööstuse kogutoodangu osatähtsus tõusis 1958. aastal juba 98,8%-le. Seega oli peaaegu kogu Nõukogude Eesti territooriumil asuv tööstus allutatud vabariiklike organite juhtimisele, mis tagas tootmisreservide parema ärakasutamise ja suurendas toodangu kasvu tempot.

Kokkuvõttes tuleb märkida, et sotsialistlike tootmissuhete arendamine Eesti NSV tööstuses toimus väga kiiresti, kuna toetusime ka selle ülesande lahendamisel vanemate vennasvabariikide abile ja kogemustele. Erasektori likvideerimisega tööstuses jõuti praktiliselt lõpule 1947. aastaks, samaks ajaks olid sotsialistlikud tootmissuhted saavutanud täieliku võidu. Edasine areng toimus grupilise omandusvormi eeliste parema ärakasutamise ja üldrahvalikule omandusele lähendamise suunas. NLKP XXI kongressiks, mis tähistas NSV Liidu astumist uude arenguetappi — kommunismi laiahaardelise ülesehitamise perioodi —, oli Nõukogude Eesti tööstus oma tootmissuhete küpsuse astmelt saavutanud üleliidulise taseme.

Tootlike jõudude areng Eesti NSV tööstuses

Et õigesti hinnata ja mõista tootlike jõudude kiiret kasvu tööstuses nõukogude korra tingimustes, on vaja paari sõnaga iseloomustada parandit, mida me saime kodanlikult Eestilt, ja vaadelda, milline oli tootlike jõudude tase Eesti territooriumil 1913. aastal.

Baltikum oli Tsaari-Venemaa koosseisus tööstuslikult arenenumaid alasid (tab. 5). Nagu tabelist 5 nähtub, andis tööstus Eesti ja Läti alal ühe elaniku kohta üle kolme korra rohkem toodangut kui Tsaari-Venemaal teravikuna.

Tabel 5

Tööstus kogu Tsaari-Venemaal 1912. aastal ja Eesti ning Läti alal 1913. aastal *

	Tööstustoodang (milj. rbl.)	Elanike arv (miljonites)	Tööstustöölise arv (tuhandedes)	Tööstustoodang 1 elaniku kohta (rbl.)	Tööstustöölise osatähtsus elanike arvust (%-des)
Tsaari-Venemaal kokku	5602,1	167,9	2482,7	33	1,5
Eesti alal	115,0	0,954	44,7	120	4,7
Läti alal	310,0	2,492	108,6	125	4,4

* Andmed on võetud järgmistest allikatest: Р. Лившиц, Размещение промышленности в дореволюционной России. Москва, 1955, tabel 37; Л. В. Стародубский, Уклад фабрично-заводской промышленности в буржуазной Латвии. Рига, 1952, lk. 55 (toodang ümber arvestatud kursiga 1 kuldrubla = 2,667 latti); Eesti NSV rahvamajandus, lk. 22; Народное хозяйство Латвийской ССР. Статистический сборник, Рига, 1957, lk. 7 ja А. Рашин, Население России за 100 лет. Москва, 1956, lk. 21.

Kodanliku diktatuuri ajal aga laostus sinne suurtööstus. Oma olulisemas osas hävis rasketööstuse südamik — masinaehitus. Tekstiilitööstus, mis oli kodanliku Eesti peamiseks tööstusharuks, oli tublisti alakoormatud. 1939. aastal töötas metallitööstuse suurettevõtetes⁷ (masinaehitus + metallitöötlemine) ainult 42%, tekstiilitööstuse suurettevõtetes 63,5% ja kogu suurtööstuses 89% 1913. aasta tööliste arvust. Seoses sellega toimus tootlike jõudude suur killunemine; järsult tõusis toiduainete tööstuse osatähtsus. Äärmiselt mahajäänud oli ka tootmistehniline baas, mida kogu kodanliku diktatuuri kestel nimetamisväärselt ei uuendatud.

Kõige selle tagajärjel muutus kodanlik Eesti endisest tööstuslikult arenenud alast agraarmaaks. Kui Eesti ala tööstustoodang Tsaari-Venemaa koosseisus oli moodustanud umbes kaks kolmandikku ja põllumajanduslik toodang ühe kolmandiku nende alade üldtoodangust, siis 1937. aastal oli see vastavalt 22 ja 78%, seega siis tugevasti põllumajanduse kasuks.⁸ Kuuludes imperialismileeri, oli kodanlik Eesti muutunud Lääne-Euroopa suurriikide agraarriipatsiks, sest kapitalistlikus maailmamajanduse süsteemis kujuneb rahvusvaheline tööjaotus mitte vabalt, võrdõiguslikkuse, vaid vägivald ja kapitali rõhumise tingimustes. Selle tagajärjel jagunevad riigid seal ühelt poolt tööstuslikult arenenud maadeks ja teiselt poolt toorainet tootvateks. Et vältida enda lõplikku majanduslikku laostumist, on

⁷ 1913. aasta suurtööstusega võrreldavuse eesmärgil on 1939. aastal suurettevõtete hulka arvatud mitte 20 ja enam töölisega ettevõtted, nagu seda tehti kodanliku Eesti statistikas, vaid 16 ja rohkem töölisega ettevõtted.

⁸ Экономический бюллетень Эстонско-советской торговой палаты. 1938, № 1, lk. 11.

vähearenenud väikesed maad sunnitud asuma autarkia teele, millega seoses tasuvuse probleem tagaplaanile nihkub. See aga viib rahva elustandardi alla. Kõik need nähtused esinesid ka kodanliku Eesti majandusel.

Tootmistehnilise baasi areng vabariigi tähtsamates tööstusharudes

Pärast nõukogude korra taastamist Eestis oli partei ja valitsuse üheks tähtsamaks ülesandeks tööstuse tootmistehnilise baasi tõstmine kaasaegsele tasemele, tema kiire laiendamine ja struktuuri ratsionaalsemaks muutmine. 1941. aasta kapitaalmahutuste plaanis oli ainult Eesti NSV Kergetööstuse Rahvakomissariaadi süsteemi kuuluva tööstuse arendamiseks reserveeritud 61 miljonit rubla. Peale selle eraldasid üleliidulised organisatsioonid suured summad neile vahetult alluvatele tööstusettevõtetele.

Fašistliku Saksamaa ootamatu kallaletung ei võimaldanud seda kava täielikult realiseerida. Lisaks sellele hävitas Saksa fašistlik okupatsioon ligi poole meie tööstuslikust tootmisvõimsusest, tekitades vabariigi tööstusele määratu suurt kahju.

Pärast Eesti vabastamist okupantidest asusid partei ja valitsus materiaalse tootmisbaasi taastamisele ja edasiarendamisele, pöörates peatähelepanu kütuse- ja energiabaasi taastamisele, kuna ilma energiata on tehnika surnud. Suurem osa vahendeist suunati põlevkivitööstusse, sest see oli okupantide läbi kõige enam kannatada saanud, teiseks aga ka sellepärast, et asuti Eesti NSV-st ja Leningradi oblastist kujundama kogu NSV Liidu loodetsooni energiabaasi. Üheaegselt põlevkivitööstuse taastamise ja rekonstrueerimisega toimus ka tema laiendamine. Kahel sõjajärgsel viisaastakul rajati viis uut kaevandust. «Eesti Põlevkivi» trusti kui põlevkivi peamise tootja põhifondid kasvasid neljanda viisaastaku lõpuks 1945. aastaga võrreldes 11,9-kordseks.⁹ Viiendal viisaastakul suurenesid nad uuesti peaaegu 2-kordseks. Neljandal viisaastakul andsid uued kaevandused 43%, viiendal viisaastakul aga juba 74,9% toodangu üldisest juurdekasvust.¹⁰

Üheaegselt kvantitatiivse kasvuga muutus põhjalikult ka põhifondide struktuur: suurenes nimelt seadmete osatähtsus. «Eesti Põlevkivi» trusti jõuseadmete osatähtsus kasvas 0,5%-lt 1946. aastal 4,6%-le 1956. aastal, tootmiseseadmete osatähtsus aga samal ajal 6,9%-lt 15%-le. Kaevurid said enda käsutusse hoopis uue tehnika, nagu soonimismasinad, elektripuurid, kraapkonveierid, laadimismasinad jne., mida kodanliku Eesti põlevkivikaevandustes üldse ei tuntud.

Teiseks tähtsamaks vabariigi kütusetööstuse haruks on turbatööstus. Siin oli nõukogude korra tingimustes tehniline progress erakordselt kiire. Kodanlikus Eestis oli turbatööstus tehniliselt mahajäänumaid alasid. Tükkturba tootmisel oli peamiseks tööriistaks labidas. Suuremates ettevõtetes kasutati ka turbapresse. Nüüd aga toodavad tükkturvast kõrge tootlikkusega ekskavaator-turbamasinad, bager-elevaatormasinad, elektrilised lintimis-, koristamis- ja laadimismasinad.

Tükkturvast tootvate ettevõtete varustamine tehnikaga algas Nõukogude Eestis ulatuslikumalt neljanda viisaastaku viimastel aastatel. Viienda viisaastaku lõpul oli tükkturba tootmise mehhaniseerimise tase Eesti NSV-s juba kõrgem kui Vene NFSV-s ja Läti NSV-s. 1958. aastal oli Eesti NSV Rahvamajanduse Nõukogu turbatööstuse ettevõtetes tükkturba väljavõtmine mehhaniseeritud 100, mahapanek 100, kuivatamine 4, koristamine

⁹ А. Трейфельдт, И. Каганович, А. Мийль, Л. Ритсо, Вопросы экономики сландеобывающей промышленности. Москва, 1957, lk. 19.

¹⁰ Sealsamas, lk. 11.

80 ja laadimine kuivatusväljakutel 93%. Kõige mahajäänumaks lõiguks on veel tükkturba kuivatamine, sest puudub sobiv tehnika.

Turbabriketti hakati kodanlikus Eestis tootma 1938. aastal, nimelt Tootsis. Tootmise mehhaniseerimine jättis siin veel palju soovida; rida füüsiliselt raskeid töid freesturbaväljade ettevalmistamisel ning ekspluateerimisel tehti käsitsi. Tootmise kompleksne mehhaniseerimine teostati siin alles nõukogude korra ajal, nimelt neljandal viisaastakul, mil Tootsi Turbabriketitehas kollektiiv koostöös Tallinna Polütehnilise Instituudi ja teistega lõi ja tööle rakendas rea uusi masinaid (mehhaaniline kännujuuriija, kraavipuhastamismasin, freesimismasin, freesitud turba pööramismasin, pneumaatiline vallitaja ja koguja). 1948. aastal elektrifitseeriti ka turbatransport. Komplekselt mehhaniseerituna muutus Tootsi Turbabriketitehas üheks eesrindlikumaks turbatööstusettevõtteks kogu Nõukogude Liidus. Kui kodanliku korra tingimustes oli tehas suutnud rakendada ainult 64% projekteeritud võimsusest (50 000 t briketti aastas), siis nõukogude korra päevil ületati projekteeritud võimsus ilmastikutingimustelt headel aastatel 40%. Tootmistehnilise baasi uuendamise ja laiendamise tulemusena suurenesid neljandal viisaastakul vabariigi turbatööstuse põhifondid ligikaudu 2-kordseks, viiendal viisaastakul aga ligikaudu 1,4-kordseks.

Ulatuslikult suunati sõjajärgsetel aastatel vahendeid ka metallitööstuse tootmistehnilise baasi rekonstrueerimiseks ja laiendamiseks. Selle tööstusharu põhifondid kasvasid neljandal viisaastakul 4-kordseks¹¹ ja viiendal viisaastakul omakorda 2,5-kordseks.¹²

Kodanlikus Eestis laostunud ning kiratsenud masinaehitus ja metallitöötlemine muutusid nõukogude korra tingimustes üleliidulise tähtsusega tööstusharudeks, mis varustavad teisi liiduvabariike elektrimootoriga, naftatööstuse seadmetega, keeruliste energeetiliste abiseadmete ja nende osadega, mitmesuguste täppismehhaanika toodetega, kontroll- ja mõõduriistadega jne. On tekkinud uued masinaehitustööstuse harud, nagu teede- ja ehitusmasinate tööstus, aparaaditööstus jt.

Tundmatuse ni on muutunud tootmise tehniline tase, eriti valutööde osas, mis masinaehitustööstuses oli töömahukamaks lõiguks. Kodanlikus Eestis polnud ühtegi mehhaniseeritud valukoda. Alles nõukogude ajal ilmusid valukodadesse masinad, mis aitasid mehhaniseerida suurt jõukulu nõudvaid töid. Nüüd töötavad valutsehides valamiskonveierid («Voltas» ja «Võidus»), vormimismasinad, juurutatakse progressiivseid valumeetodeid (valu kokillidesse ja koorikvormidesse, tsentrifugaalvalu jne.).

Lõiketöötlemisel on ulatuslikult rakendatud uusimaid poolautomaat- ja agregaatpinke ning konveier-vooluliine. 1952. aastal lasti «Volta» tehases käiku vabariigi esimene automaatliin elektrimootori võllide töötlemiseks.

Metallitööstuse tootmistehnilise baasi ulatuslikum uuendamine toimus peamiselt neljanda viisaastaku lõpul ja viienda esimestel aastatel. Sealjuures tuleb puudusena ära märkida asjaolu, et viiendal viisaastakul oli põhifondide kasutamise suhteliselt madal, mis neljanda viisaastakuga võrreldes põhjustas efektiivsuse languse. Kui neljandal viisaastakul oli kogutoodangu kasvu tempo ületanud tunduvalt põhifondide kasvu tempo, siis viiendal viisaastakul oli olukord vastupidine. Kogutoodangu ja põhifondide kasvu indeksid olid neljandal viisaastakul vastavalt 11,0 ja 4,0, viiendal viisaastakul aga 1,99 ja 2,5.¹³ Kogutoodangu mitmekordselt kiirem kasv neljandal viisaastakul, võrreldes põhifondide kasvuga, oli suurel määral

¹¹ A. Veimer, Eesti NSV sotsialistlik industrialiseerimine, lk. 166.

¹² Eesti NSV rahvamajandus, lk. 30.

¹³ Sealsamas, lk. 30 ja 40.

tingitud madalast lähtetasemest ja tootmisbaasi nõrgast kasutamisest esimestel sõjajärgsetel aastatel.

Okupandid olid hävitanud ka suure osa metsa-, puidu-, tselluloosi- ja paberitööstuse põhifondidest. Puidutööstuses oli tootmisvõimsus langenud 85 ja tselluloosi- ning paberitööstuses 60%.¹⁴ Seepärast tuli pärast sõda teha tohutuid pingutusi tootmistehnilise baasi taastamiseks neis tööstusharudes.

Puidutööstuse tähtsamaks haruks on mööblitööstus. Sõjajärgsete aastate jooksul kasvas selle tööstusharu tootmistehniline baas tunduvalt. Neljandal viisaastakul mehhaniseeriti mööblidetailide ettevalmistamine ja töötlemine (saagimine, hõõveldamine, puhastamine) põhiliselt kõigis mööblitööstusettevõtetes. Viiendal viisaastakul mehhaniseeriti suuremates ettevõtetes ka pinnakattetööd (lakeerimine ja poleerimine). Nii seati Tallinna Vineeri- ja Mööblivabrikus üles 11 masinat tasaste pindade poleerimiseks. Suuremates mööblivabrikutes täienes seadmete park hüdrauliliste pressidega mööblilikilpide valmistamiseks ja detailide vineeriga katmiseks. Eesti NSV on mööblitoodangu poolest ühe elaniku kohta NSV Liidus teisel kohal.

Kuid vaatamata tehnilise baasi märkimisväärsele tugevnenemisele kodanliku ajaga võrreldes, jääb mööblitööstuse tehniline tase veel tublisti maha NSV Liidu eesrindlike mööblitööstusettevõtete omast. 1959. aastal ei ületanud mehhaniseeritud tööoperatsioonide hulk meie vabariigi mööblitööstuses 40%-gi.

Kõige töömahukamaks protsessiks mööbli tootmisel on monteerimine. Kuni 1959. aastani aga töötas vabariigis ainult kaks monteerimiskonveieri, mõlemad Tallinna Vineeri- ja Mööblivabrikus, üks kappide, teine vedrumadratsite monteerimiseks. 1959. aastal lasti seal käiku ka toolide viimistlemiskonveier. Automaatpinke ja -liine detailide töötlemiseks ei ole meie vabariigi mööblitööstusettevõtetes senini üldse rakendatud. Tootmistehnilise baasi mahajäämuse üheks põhjuseks oli mööblitööstuse suur kilustatus ja vähene spetsialiseerimine. Neist puudustest aga vabanetakse praegu kiiresti.

Vineeri- ja tselluloositööstuse tootmistehnilise baasi olid okupandid täiesti hävitanud. Seetõttu ületati sõjaeelne toodangutase vineeritööstuses (16 600 m³) alles 1958. aastal, mil toodeti 17 900 m³ vineeri. Tselluloosi toodeti samal ajal 93 600 tonni, seega siis vähem kui 1940. aastal, mil oli toodetud 101 800 tonni. Sõjaeelse taseme mitteületamine ei sõltu siin niivõrd tehnilise baasi väljaarendamisest, vaid sellest, et sisseveetavat toorainet kasutades ei ole majanduslikult otstarbekohane forsseerida tselluloositööstust.

Paberitootmise alal aga on Eesti NSV mitmekordselt ületanud sõjaeelse taseme. 1958. aastal toodeti vabariigis 88 800 tonni paberit 21 600 tonni vastu 1940. aastal.

Kergetööstuse väga mitmetest harudest kasvas sõjajärgsetel aastatel kiiremini puuvillatööstus. See oli tingitud asjaolust, et meie puuvillatööstuse kaks kõige suuremat ettevõtet — «Kreenholmi Manufaktuur» Narvas ja «Balti Manufaktuur» Tallinnas —, mida fašistlikud röövullutajad olid muutnud varemeiks, sisustati taastamisel kõige moodsamate kodumaiste seadmetega. Nii näiteks moodustasid 1958. aastal automaatteljed 83,2% telgede üldarvust.

Tunduvalt aeglasemalt on uuendatud tootmistehnilist baasi villa- ja linatööstuses. Nõukogude korra ajal villatööstuses kasutusele võetud seadmed moodustasid 1958. aastal ainult 35% seadmete üldarvust; 65% sead-

¹⁴ Saksa fašistlik okupatsioon Eestis aastail 1941—1944, lk. 197.

meist oli üle 20 aasta vanad. Linatööstuses moodustas nõukogude korra ajal muretsatud seadmete osatähtsus 1958. aastal 52%.

Hoopis kiiremini uuenes ja laienes toorlina töötlemise baas. Neljandal ja viiendal viisaastakul rekonstrueeriti kodanlikust Eestist pärinevad toorlinavabrikud Abjas, Antslas, Viljandis ja Väandras ning ehitati uued Põlvasse, Võrru ja Kilingi-Nõmmele.

Vabariigi õmblustööstuse tehnilise baasi arengut iseloomustab tootmise konveieriseerimine, mis algas neljanda viisaastaku lõpul ja jätkus viiendalgi. Tallinna Õmblusvabrikus organiseeriti vooltootmise liinid kõigis põhitsehhiides. Koos sellega saadi õmblustööstusele juurde ka uut tehnikat. Võrreldes 1950. aastaga suurenesid tema põhifondid 1951.—1955. aastal 9,2-kordselt, ületades selle näitaja osas kõik teised tööstusharud.

Vabariigi naha- ja jalatsitööstuses toimus tehniline progress samuti peamiselt mehhaaniliste konveierliinide loomise näol. Naha- ja jalatsikombinaadis «Kommunaar» ehitati rida konveierliine ja täiendati seadmete parki uute masinatega. Kummivabrikus «Põhjala» lasti käiku kaks sünkroniseeritud konveierliini kalosside ja tenniskingade monteerimiseks.

Toiduainete tööstuse osas arenes sõjajärgsetel aastatel kõige kiiremini kalatööstuse tootmistehniline baas. Alustada aga tuli siin peaaegu tühjast kohast, sest sõjajärgsetest püünistest oli 1945. aastaks säilinud ainult umbes $\frac{1}{4}$ ja ujuvvahendeist vähem kui pool; needki olid tehniliselt viletsas seisukorras. Kalurikolhooside organiseerimisega aastail 1948—1950 tekinud uued, sotsialistlikud tootmissuhted avasid ka siin tee tootlike jõudude kiireks arenemiseks. Eesti kalurid said enda käsutusse suure kandejõuga mootorpaadid, traallaevad ja võimsad seisevnoodad. Suur murrang kalapüügi tehnilise varustatuse alal toimus viiendal viisaastakul mootorikalapüügijaamade moodustamisega. 1955. aastal alustati heeringapüüki Atlandi ookeanil.

Tunduvalt aeglasemalt arenes kalatöötlemistööstuse tehniline baas.

Kodanlikus Eestis puudus suurtööstuslik kalatöötlemine üldse; aeti läbi poolkäsitöenduslike pisiettevõtetega, mis loomulikult ei suutnud rahuldada sotsialistliku elu vajadusi. Vajaliku baasi loomisele asutigi kohe pärast sõda. Aastail 1945—1950 organiseeriti Eesti NSV rannik ja siseveekogude ääres arvukas kalavastuvõtupunktide võrk, rajati soolamistehhid, ehitati konservitsehhiid Pärnus, Rakveres, Toilas ja Saaremaal. Kalapüügi ja kalatöötlemise vahelise disproportsiooni likvideerimiseks alustati viienda viisaastaku algul Pärnus ja Kõrgessaares (Hiiumaal) suure tootmisvõimsusega konservitehase ehitamist. Pärnu konservitehase esimene järk anti eksploatatsiooni viisaastaku lõpul, Kõrgessaare konservitehas aga annab esimese konservitoodangu 1960. aastal.

Leivatööstus on tulnud peaaegu täies ulatuses luua uuenä. Endiste kodanliku korra aegsete väikeste pagaritöötubade ja käsitöendusliku tootmise asemel on meil nüüd eesrindliku tehnikaga varustatud tehased, kus kõik põhilised tootmisprotsessid on mehhaniseeritud ja osalt ka automatiseeritud. Leiva- ja jahutööstuse põhifondid kasvasid neljandal viisaastakul 1,7-kordselt ning viiendal viisaastakul ligi 1,8-kordselt.

Kondiitritööstuses oli neljandal viisaastakul toimunud vaid tootmise taastamine kodanlikust Eestist päritud tehnika tasemel. Tootmistehnilise baasi uuendamine algas viiendal viisaastakul, mil ehitati ja käiku lasti rida automat- ja poolautomaatliine. 1957. aastal anti Tallinnas eksploatatsiooni kondiitrivabrik «Uus Kalev», mis kujuneb omal alal üheks suuremaks Baltikumis.

Ka liha- ja piimatööstuses toimus neljandal viisaastakul vaid tootmistehnilise baasi taastamine. Mõnevõrra tõusis mehhaniseerimisegi tase.

Lihatööstuse põhifondid suurenesid neljandal viisaastakul ainult 1,3-kordselt.

Piimatööstuse tootmistehnilise baasi uuendamine algas alles 1950. aastal, mil sellealased ettevõtted kooperatiivsest sektorist viidi riiklikku süsteemi. Viienda viisaastaku jooksul suurenesid piimatööstuse põhifondid 79%.

Nagu näeme, toimus neljanda viisaastaku esimestel aastatel peamiselt tehnilise baasi taastamine. Kvalitatiivselt jäi see baas väga suurel määral sõjaelsele tasemele, välja arvatud mõned tööstusharud, kus masinaline tehnika peaaegu oli puudunud (põlevkivi kaevandamine) või kus seadmete park oli täielikult hävitatud (puuvillatööstus) ning ettevõtted tuli sisustada juba uue, nõukogude tehnikaga, mis oma tasemelt ületas kodanliku Eesti tehnika.

Murranguliseks perioodiks aga olid neljanda viisaastaku viimased aastad, mil algas uue tehnika ulatuslik juurutamine, tootmise mehhaniseerimise laiendamine ja automatiseerimine kõigis tööstusharudes; see jätkus ka järgnevatel aastatel.

Eesti NSV tööstuse põhifondide kasvu sõjajärgsetel aastatel iseloomustab tabel 6.

Tabel 6

Eesti NSV tööstuse põhifondide kasv aastail 1950—1958
(%-des, 1950. a. = 100)

Tööstusharud	Põhifondide kasvu indeks			
	1955. a.*	1956. a.	1957. a.	1958. a.
Kogu tööstus	194	196	211	231
Sellest:				
Kütteainete tööstuses	182	186	186	187
Elektrijaamades ja -võrkudes	260	286	304	364
Keemiatööstuses	153	225	298	311
Masinaehitustööstuses	172	197	232	261
Metsa-, puidu-, tselluloosi- ja paberi- tööstuses	165	180	210	233
a) metsatööstuses	222	273	391	475
b) tselluloosi- ja paberitööstuses	129	150	164	172
Ehitusmaterjalide tööstuses	190	253	321	382
Kergetööstuses	176	187	208	215
a) õmblustööstuses	920	1205	1279	1812
Toidu- ja maitseainete tööstuses	177	195	228	250
a) kalatööstuses	498	662	921	1210
b) piimatööstuses	179	184	197	208

* Eesti NSV rahvamajandus, lk. 30.

Kahjuks puuduvad andmed põhifondide kasvu kohta neljandal viisaastakul ning kokkuvõtliku ülevaate nende dünaamikast saame esitada alles alates 1950. aastast. Seejuures tuleb märkida, et neljandal ja mõnevõrra ka veel viiendal viisaastakul avaldas sõjapurustuste ulatus suurt mõju üksikute tööstusharude põhifondide kasvule. Kuid vaatamata sellele näeme, et peamiste rasketööstusharude põhifondide kasv on siiski kiirem kergetööstuse ja toiduainete tööstuse põhifondide kasvust. Esines ka seda, et kerge- ja toiduainete tööstuse üksikute harude (õmblustööstus, kalatööstus) põhifondid kasvasid mitu korda kiiremini kui rasketööstuse harude omad. Nii-sugune nähe esineb harilikult siis, kui on tegemist kas uue tööstusharu loomisega või üleminekuga käsitsitootmiselt masinalisele tootmisele. Meie oludes tuleb uue tööstusharuna vaadelda näiteks heeringapüügi organi-

seerimist. Mehhaniseeritud suurtootmisele aga mindi üle õmblustööstuses, kalapüügil ja konservitööstuses, mis kodanlikus Eestis olid suurel määral käsitöõndusliku iseloomuga.

Võrreldes Eesti NSV ja NSV Liidu tööstuse põhifondide kasvu selgub, et Nõukogude Eesti tööstuse põhifondid suurenesid tunduvalt kiiremini, eriti neljandal viisaastakul. Alates viiendast viisaastakust ei esine kasvu tempos eriti suurt vahet. Kui NSV Liidu tööstuse põhifondid 1956. aastal 1950. aastaga võrreldes suurenesid 90%, siis Eesti NSV-s oli vastav protsent 96.

Tööstusharude põhifondide erineva kasvutempo tulemusena muutus ka tööstuse põhifondide struktuur (tab. 7).

Eesti NSV tööstuse põhifondide struktuur
(%-des, tööstus tervikuna = 100)

Tabel 7

Tööstusharud	1936. a.*	1950. a.**	1955. a.**	1958. a.
Kütteenaine tööstus	11,1	27,2	25,5	22,1
Elektrijaamad ja -võrgud	8,8	7,6	10,2	12,0
Keemiatööstus	5,1	2,3	1,8	3,4
Masinaehitus ja metallitöötlemine	7,2	16,9	21,8	13,0
Metsa-, puidu-, tselluloosi- ja paberitööstus	16,6	9,6	8,2	9,4
Ehitusmaterjalide tööstus	...	3,7	3,6	6,2
Kergetööstus	28,8	15,5	14,1	14,5
Toidu- ja maitseainete tööstus	14,4	13,1	11,9	15,6

* A. Veimer, Eesti NSV sotsialistlik industrialiseerimine, lk. 101.

** Eesti NSV rahvamajandus, lk. 32 ja 33.

Nagu tabelist nähtub, on vahendeid kõige rohkem mahutatud kütteenaine tööstusse, mille põhifondid moodustavad peaaegu veerandi kogu meie tööstuse põhifondidest. Kuni 1957. aastani oli teisel kohal masinaehitus ja metallitöötlemine, siis aga tõusis teisele kohale kergetööstus ja 1958. aastal toiduainete tööstus.

Võrreldes kodanliku perioodiga on tööstuse põhifondide struktuur põhjalikult muutunud. 1936. aastal moodustasid rasketööstusharude põhifondid vähem kui 50%, nüüd moodustavad nad üle 65%. Rasketööstus on aga tehnilise progressi, tööviljakuse ja rahva heaolu tõusu alus.

Ühiskondliku tootmise süstemaatilise kasvu kindlustamise seisukohast omab suurt tähtsust põhifondide kasutamise efektiivsuse dünaamika. On vaieldud selle üle, kas toodangu kasvu tempo peab süstemaatiliselt ületama põhifondide kasvu tempot või võib esineda ka vastupidiseid juhtumeid. Sotsialistlikus tööstuses peab toodangu kasvu tempo üldreeglina kõigis tööstusharudes muidugi ületama põhifondide kasvu tempo ning põhifondide rubla kohta langev toodang peab iga aastaga kasvama. Vastupidise nähtuse esinemisel on tegemist põhifondide halva kasutamisega, ebaefektiivse tehnika rakendamisega või koormatuse langusega. Erandjuhtumil aga võib põhifondide kasvu tempo ajutiselt ületada kogutoodangu kasvu tempo siis, kui on tegemist hävitatud tootmisbaasi taastamisega, uue tööstusharu rajamisega või üleminekuga käsitöötamiselt masinalisele tootmisele. Nii kasvasid NSV Liidu tööstuse põhifondid pärast sõda kuni 1949. aastani kiiremini kui kogutoodang, sest sellel perioodil toimus sõjas hävinenud põhifondide intensiivne taastamine.

Eesti NSV tööstuses tervikuna aga kasvas kogutoodang kiiremini kui suurenesid põhifondid ning 1950. aastaga võrreldes ületas viimaste kasvu 1955. aastal 1, 1956. aastal 12, 1957. aastal 13 ja 1958. aastal 19%.

NSV Liidu tööstuses kasvas põhifondide kasutamise efektiivsus viien-
dal viisaastakul tunduvalt kiiremini, moodustades 8% 1% vastu meie vaba-
riigis. Kogutoodangu kasvu väike edunaa põhifondide kasvu suhtes oli
Eesti NSV tööstuses viien- ja viisaastakul tingitud tehnilise baasi ulatus-
likust uuendamisest ja tootmise mehhaniseerimise süvendamisest, mille
majanduslik efekt avaldus alles järgnevatel aastatel, kui uus tehnika oli
juba täielikult omandatud.

Kaadri kasv Eesti NSV tööstuses

Ühiskonna kõige tähtsama tootliku jõu moodustavad töötajad. See-
pärast tuleb maa industrialiseerimise hindamisel vaadelda ka tööstuslikku
tootmisse rakendatud tööjõu kvantitatiivset ja kvalitatiivset kasvu.

Nõukogude korra üheks määratu suureks eeliseks kapitalistliku korraga
võrreldes on tööjõu täielik rakendatus ühiskondlikus tootmises ja tööta-
oleku puudumine.

Kodanlikus Eestis olid tööliklassi alalisteks kaaslasteks madal elu-
standard ja tööpuudus. Kohe pärast nõukogude korra taaskehtestamist Ees-
tis likvideeriti tööpuudus täielikult ning tööstustöölise arv hakkas kiiresti
kasvama. Kui 1940. aasta jaanuaris oli tööstustöölise keskmine nimestiku-
line arv 50 900 inimest, siis 1941. aasta jaanuaris tõusis see juba 80 300
inimeseni, s. o. kasvas 58%.¹⁵ Saksa fašistliku okupatsiooni ajal vähenes
töölise arv mitmekordselt ja moodustas 1942. aastal ainult 27 400 inimest.¹⁶
Pärast okupantide purustamist hakkas tööstustöölise arv jälle kiiresti kas-
vama: 1945. aastal tõusis see 45 400 ja 1950. aastal juba 93 200 töölisele.
Töölise arvu dünaamikast annab ülevaate tabel 8.

Tabel 8

Töölise arvu dünaamika Eesti NSV tööstuses
(%-des, 1945. a. = 100)

Tööstusharud	1950. a.	1955. a.	1958. a.	1955. a. võrreldes 1950. aastaga (%-des)	1958. a. võrreldes 1955. aastaga (%-des)
Kogu tööstus	205	278	297	135	107
Sellest:					
Kütteenite tööstuses	275	300	297	109	99
Elektrijaamades ja -võrkudes	169	228	235	135	103
Masinaehitus- ja metallitöötlemis- tööstuses	175	238	238	136	100
Metsa-, puidu-, tselluloosi- ja paberi- tööstuses	160	176	188	110	107
Ehitusmaterjalide tööstuses	230	332	395	144	119
Kergetööstuses	260	427	440	164	103
Toidu- ja maitseainete tööstuses	216	295	333	136	113

Eriti kiiresti kasvas töölise arv kergetööstuses ja keemiatööstuses,
sest kergetööstuse tähtsaim haru tekstiilitööstus, eriti puuvillatööstus, nagu
eespool märkisime, oli Saksa okupantide poolt peaaegu täielikult hävita-
tud ning tuli uuesti luua, samuti peaaegu uuena tuli rajada keemiatööstus,
mida kodanlikus Eestis oli olemas vaid vähesel määral. Töölise arv kas-
vas vabariigi tööstuses tervikuna eriti kiiresti neljandal viisaastakul. Kuid

¹⁵ «Eesti NSV Rahvamajanduse Plaani Täitmise Põhinäitarve» 1941, nr. 1 (3), lk. 20—25.

¹⁶ «Eesti Statistika» 1942, nr. 1/2, lk. 34 ja 35 ja nr. 6—8, lk. 194 ja 195.

ka viiendal viisaastakul ületas tema kasvu tempo (35%) tunduvalt NSV Liidu tööstustöölise arvu kasvu tempo (26%). Raskusi oli esialgu just insener-tehnilise kaadriga, keda kodanlikus Eestis oli madala tööstustaseme tõttu olnud väga napilt, ja neistki oli osa sõjakeerises kaduma läinud. Kuigi kohe pärast sõda rakendati täie koormusega tööle kesk- ja kõrgemad õppeasutused ning asutati juurde rida tehnikume, ei suutnud need neljandal ja veel viiendal viisaastakul anda kiiresti arenevale tööstusele vajalikul hulgal eriteadlasi. Seetõttu oli vanemate liiduvabariikide abi eriti selles osas väga tarvilik ja hinnatav.

Viienda viisaastaku lõpuks saavutas Eesti NSV tööstuslikku tootmisprotsessi rakendatud tööjõu osatähtsusele NSV Liidu keskmise taseme, ületades mõnevõrra Läti NSV ja Leedu NSV (tab. 9).

Tabel 9

Tööstuse tootmispersonalini osatähtsus tööliste ja teenistujate üldarvust ning elanike arvust 1950. ja 1955. aastal (%-des) *

	Tööstuse tootmispersonalini osatähtsus			
	tööliste ja teenistujate üldarvust		elanike arvust	
	1950. a.	1955. a.	1950. a.	1955. a.
NSV Liit	36,3	36,0	7,0	8,7
Eesti NSV	34,3	35,5	8,7	11,0
Läti NSV	36,2	34,8	7,9	9,5
Leedu NSV	27,0	28,8	3,4	5,3

* Arvutatud järgmiste materjalide alusel: СССР в цифрах. Статистический сборник, Москва, 1958, lk. 315; Промышленность СССР. Статистический сборник, Москва, 1957, lk 23; Eesti NSV rahvamajandus. Statistiline kogumik, Tallinn, 1957, lk. 36; Народное хозяйство Латвийской ССР. Статистический сборник, Рига, 1957, lk. 22; Народное хозяйство Литовской ССР. Статистический сборник, Вильнюс, 1957, lk. 31.

Tööstuse tootmispersonalini osatähtsus tööliste ja teenistujate üldarvust on sõjajärgsetel aastatel vabariigis süstemaatiliselt kasvanud. Üheaegselt sellega on ratsionaalsemaks muutunud ka tööstuse tootmispersonalini enda struktuur ja on kasvanud tööliste osatähtsus töötajate üldises arvust. Kui tööstustöölised tööstuse tootmispersonalist 1950. aastal moodustasid 81,5%, siis 1955. aastal moodustasid nad 82,5% ja 1958. aastal juba 83,6%. NSV Liidus tervikuna oli see protsent 1950. aastal 80, 1955. ja 1956. aastal 82. Seega sammus Eesti NSV tööstus sel alal esirinnas. Kuid tööstusettevõtetele on veelgi tunduvalt võimalusi vahetult tootmisprotsessiga mittetegelevate töötajate vähendamiseks, eriti raamatupidamise arvutusliku töö mehhaniseerimise ja tsentraliseerimise teel.

Nagu tabelist 8 nägime, toimus tööliste arvu kasv vabariigi tööstusharudes väga erineva tempoga. Selle tagajärjel muutus ka ühes või teises tööstusharus rakendatud tööliste arvu osatähtsus meie tööstustöölise üldarvust. Vastavalt sellele vabariigi tööstuses toimunud struktuurilisi nihkeid iseloomustab tabel 10.

Tabelis 10 esitatud andmetest nähtub, et tööliste arvust on esikohal kergetööstus, teisel kohal masinaehitus- ja metallitöötlemistööstus. Võrreldes kodanliku perioodiga on kasvanud A rühma kuuluvate tööstusharude tööliste protsent. Kergetööstuse osatähtsuse tõus viiendal viisaastakul toimus tekstiilitööstuse (peamiselt «Kreenholmi Manufaktuuri» ja «Balti

Manufaktuuri») taastamise ja väljaarendamise arvel ning kandis ajutist iseloomu. 1958. aastal hakkas kergetööstuse osatähtsus uuesti langema.

Tabel 10

Tööstustöölise jagunemine tööstusharude järgi*
(%-des, tööstus tervikuna = 100)

Tööstusharud	1936. a.**	1940. a.***	1945. a.	1950. a.	1955. a.	1958. a.
Kütteainete tööstuses	6,45	9,8	10,8	14,6	11,7	10,7
Elektrijaamades ja -võrkudes	0,50	1,0	2,1	1,8	1,7	1,6
Masinaehitus- ja metallitöötlemistööstuses	11,50	9,2	20,3	17,5	17,2	15,6
Metsa-, puidu-, tselluloosi- ja paberitööstuses	17,10	34,9	23,9	18,7	15,1	15,4
Ehitusmaterjalide tööstuses	4,80	2,7	4,1	4,7	4,9	5,4
Klaasitööstuses		1,9	2,3	1,3	1,3	1,4
Kergetööstuses	32,20	25,7	17,7	22,6	27,7	27,3
Toidu- ja maitseainete tööstuses	14,90	9,4	12,2	12,9	12,9	15,3
Polügraafiatööstuses	4,20	2,7	6,6	5,9	7,5	7,3
Muudes tööstusharudes	8,35	2,7				

* Eesti NSV rahvamajandus, lk. 37 ja 38.

** A. Veimer, Eesti NSV sotsialistlik industrialiseerimine, lk. 97 (struktuur on antud töötajate arvu järgi).

*** «Eesti NSV Rahvamajanduse Plaani Täitmise Põhinäitarve» 1941, nr. 1 (3), lk. 20, 22–25 (struktuur on arvatud 1940. a. jaanuari- ja detsembrikuu tööliste keskmise arvu alusel).

Eesti NSV tööstuse arengu vaatlemisel pikema perioodi lõikes ilmneb, et rasketööstuse harud arenesid kergetööstuse omadest kiiremini nii kogutoodangu ja põhifondide väärtuse kui ka tööliste arvu poolest. Seejuures oli tööliste arvu kiire kasv toodangu mahu suurendamisel küll oluliseks, kuid mitte määravaks teguriks. Suurem osa toodangu juurdekasvust saadi tööliste tööviljakuse tõusu arvel. Tööliste tööviljakuse tõusu vabariigi tööstuses sõjajärgsetel aastatel iseloomustab tabel 11.

Tabel 11

Tööliste tööviljakuse dünaamika Eesti NSV tööstuses
(%-des, 1945. a. = 100)

Tööstusharud	1950. a.	1955. a.	1958. a.
Kogu tööstuses	226	329	428
Sellest:			
Kütteainete tööstuses	207	357	450
Elektrijaamades ja -võrkudes	194	372	517
Masinaehitus- ja metallitöötlemistööstuses	305	463	722
Keemiatööstuses	206	353	508
Metsa-, puidu-, tselluloosi- ja paberitööstuses	210	295	369
Ehitusmaterjalide tööstuses	237	341	491
Kergetööstuses	207	310	369
Toidu- ja maitseainete tööstuses	149	190	236

Tabel 12

Tööstuse kogutoodangu juurdekasv tööviljakuse arvel Eesti NSV-s (%-des)

Tööstusharud	A a s t a d		
	1946—1950	1951—1955	1956—1958
Kogu tööstuses	71,4	63,6	81,6
Sellest:			
Kütteainete tööstuses	62,8	89,8	100,0
Elektrijaamades ja -võrkudes	51,8	77,6	92,3
Masinaehitus- ja metallitöötlemis- tööstuses	83,9	63,7	100,0
Keemiatööstuses	66,3	61,0	71,6
Metsa-, puidu-, tselluloosi- ja paberi- tööstuses	73,6	86,0	78,8
Ehitusmaterjalide tööstuses	70,8	58,4	73,3
Kergetööstuses	63,2	56,8	90,9
Toidu- ja maitseainete tööstuses	53,2	40,0	65,8

Eriti kiiresti kasvas tööviljakus neis rasketööstuse harudes, kus tootmis- tehnilise baasi taastamine ja uuendamine toimus kõige intensiivsemalt. Tööstuses tervikuna oli tööviljakuse kasvu tempo neljandal viisaastakul üle kahe korra kõrgem kui viiendal viisaastakul: aasta keskmise tööviljakuse kasvu protsent oli vastavalt 18 ja 8; viimane neist oli ühel tasemel NSV Liidu tööstuse vastava näitajaga. Töövilkuse tõusu arvel saadud tööstus- toodangu juurdekasvust annab ülevaate tabel 12.

Võrdluseks olgu märgitud, et NSV Liidus tervikuna moodustas töövilkuse tõusu arvel saadud tööstustoodangu juurdekasv neljandal viisaastaku- kul 69 ja viiendal viisaastakul 68%.

Töövilkuse taseme analüüs näitab, et oma tootlike jõudude arengult ning kasutamise efektiivsusest jõudis Eesti NSV tööstus viienda viisaas- taku alguseks üleliidulisele tasemele. Töövilkuse kasvu üheks põhilise- maks teguriks oli kiire tehniline progress. Kuid uued, sotsialistlikud toot- missuhted muutsid põhjalikult ka tööliste endi suhtumise tehnikasse, masi- natesse. Töölise muutumine endisest masina ripatsist ja palgaorjast toot- misvahendite peremeheks kujundas põhjalikult ümber tema suhtumise töösse ning vallandas enneolematu loomingu- lise aktiivsuse. Seda iseloo- mustab ratsionaliseerimisetepanekute ja leiutustegevuse kasv. Kui nel- janda viisaastaku esimestel aastatel esitati vabariigi tööstuses üle tuhande ratsionaliseerimisetepaneku, milledest juurutati üle kolmandiku, siis ainu- üksi 1950. aastal esitasid töölistes juba 6647 ettepanekut ja kaks kolman- dikku neist juurutati tootmisse. Neljanda viisaastaku viimastel aastatel andis ratsionaliseerimisetepanekute juurutamine vabariigi tööstuses riigile iga aasta 25—30 miljonit rubla kokkuvõidu. Viienda viisaastaku viimastel aastatel moodustas iga-aastane sääst ratsionaliseerimistegevuse arvel juba üle 35 miljoni rubla. Ajavahemikus 1956—1958 juurutati iga aasta toot- misse üle 10 000 ratsionaliseerimisetepaneku ning sel teel hoiti kokku ligi 50 miljonit rubla aastas. Iga kaheteistkümnnes tööline meie vabariigis oli ratsionaliseerija ja leiutaja. 1956. aastal tuli NSV Liidus keskmiselt üks ratsionaliseerija 38 ja Eesti NSV-s 35 rahvamajanduses rakendatud töö- lise ja teenistuja kohta.

Ratsionaliseerimistegevuse laienemisele ja seega ka kogu töövilkuse tõusule aitas suurel määral kaasa sotsialistliku võistluse arenemine kohe pärast nõukogude korra taaskehtestamist ja maa vabastamist Saksa oku- patsioonist. Massiliseks muutus sotsialistlik võistlus juba neljanda viis-

aastaku teisel poolel ning laienes viiendal viisaastakul veelgi, kusjuures sellesse võistluse lülitusid väga mitmesugustes vormides terved brigaadid, tsehhid ja tehased.

Tootlike jõudude arengu ja tööviljakuse kasvu tulemusena suurenes tööstuse toodang kiiresti. Neljanda viisaastaku lõpul andis meie vabariigi tööstus 3,4 korda rohkem toodangut kui 1940. aastal. Viiendal viisaastakul suurenes toodangu väljalase veel ligi 2-kordselt. 1955. aastal andis tööstus juba 6,7 korda rohkem toodangut kui 1940. aastal. 1958. aastal ületati sõjajärgne tase 9,3-kordselt ja 1959. aastal 10,3-kordselt.

*

Kokkuvõttes võib märkida, et kuulumine võimsa NSV Liidu koosseisu ja vennasvabariikidelt saadud kõigekülgnene abi võimaldasid meil sotsialistliku tootmisviisi Eesti NSV tööstuses võidule viia ajalooliselt väga lühikese aja jooksul. Juba 1947. aastaks olid sotsialistlikud tootmissuhted tööstuses saavutanud täieliku võidu. Neljanda viisaastaku lõpuks saavutasid tootlikud jõud sotsialistlikule tööstusele vajaliku küpsusastme ning 1950. aastast peale muutus tööstus Nõukogude Eestis valitsevaks ja juhtivaks rahvamajandusharuks.

Üheaegselt sellega kasvas töölisklassi kui ühiskonna juhtiva jõu tähtsus määratult. Kuigi töölisklass oli kolhoositalurahvast arvuliselt tunduvalt väiksem, oli ta ühiskondlik kaal ja mõju tema valduses olevate ülekaalukate materiaalsete vahendite tõttu palju suurem kui teistel klassidel ja kihtidel. Samuti tulenes see ka ta palju suuremast ideoloogilisest küpsusest kolhoositalurahvaga võrreldes.

Tootlike jõudude arengu summaarseks, samuti uue ühiskondliku korra võidu üheks olulisemaks näitajaks on tööviljakuse kasv. Kui 1940. aastaga võrreldes tööstuse kogutoodang 1950. aastal kasvas 3,42-kordseks ja tööliste arv 1,48-kordseks, siis järelikult kasvas tööliste tööviljakus sama aja jooksul 2,3-kordseks. Selline kõrge tööviljakuse kasvu tempo iseloomustab suurt hüpset tööstuse küpsemisprotsessis ühe viisaastaku jooksul. Seejuures, nagu nägime, tuli reas tööstusharudes pärast sõda alustada tootmise organiseerimist ahervaredel.

Viiendal viisaastakul toimus sotsialistliku tootmisviisi võidu edasine kindlustamine tööstuses, süvenes tootmise mehhaniseerimine ja arenesid edasi tootlikud jõud, sest nagu eespool nägime, ei olnud vabariigi tööstus 1950. aastaks veel kõigil aladel saavutanud üleliidulist taset. Viienda viisaastaku lõpul aga ei erinenud Eesti NSV tööstus millegi poolest enam vanemate vennasvabariikide tööstustest.

Aastail 1956—1958 tegi Nõukogude Eesti tööstus uue suure hüppe tõusu suunas ning tema kogutoodang kasvas 39%. Nõukogude Liidu tööstus, sealhulgas ka Eesti NSV oma, saavutas 1958. aastal sellise küpsusastme, et juba 1959. aastal oli võimalik üle minna kommunismi laiahaardelisele ülesehitamisele.

Nii NSV Liidu kui ka Eesti NSV tööstuse kogutoodang peavad seitseaastaku jooksul kasvama 1,8-kordseks. Seitseaastaku esimese aasta tulemused näitasid, et vabariigi tööstus täidab edukalt tema peale pandud ülesanded. Vabariigi 20-nda aastapäeva eel ettevõtete kollektiivide poolt võetud sotsialistliku võistluse kohustused ja patriootlik hoog, mis vallandus juubeliaastal, on süvendanud veendumust, et vabariigi tööstus täidab seitseme aasta plaani suurejoonelised ülesanded enne tähtaega ja et Eesti töötav rahvas annab vennalikus koostöös NSV Liidu teiste rahvastega oma võimete kohase osa kommunistliku ühiskonna edukaks ülesehitamiseks meie maal.

**РАЗВИТИЕ СОЦИАЛИСТИЧЕСКИХ ПРОИЗВОДСТВЕННЫХ ОТНОШЕНИЙ
И ПРОИЗВОДИТЕЛЬНЫХ СИЛ В ПРОМЫШЛЕННОСТИ ЭСТОНСКОЙ ССР**

Э. Куль,

кандидат экономических наук

Резюме

После восстановления Советской власти 21 июля 1940 г. социалистические производственные отношения в промышленности Эстонской ССР победили в исторически короткий срок. Промышленность республики была переведена на социалистические рельсы в течение двух месяцев.

Уже к 1 октября 1940 г. в основном была завершена национализация крупной и средней промышленности и удельный вес промышленной продукции социалистического сектора составил 93,3%, в то время как на долю частного сектора падало всего 6,7% продукции. На 1 марта 1941 г. удельный вес промышленной продукции частного сектора составил уже всего один процент.

В годы немецко-фашистской оккупации (1941—1944) национализированные предприятия были возвращены прежним владельцам, вследствие чего после освобождения от оккупантов в промышленности республики пришлось вновь восстанавливать социалистические производственные отношения. К концу 1945 г. удельный вес социалистического сектора в валовой продукции промышленности республики составил 93%, в том числе государственный сектор — 80 и кооперативный — 13%. В марте 1947 г. социалистический сектор давал уже 99,5% всей промышленной продукции республики. Следовательно, 1947 г. является годом победы социалистических производственных отношений в промышленности Эстонской ССР.

В условиях Советской власти быстро развивались также производительные силы промышленности, несмотря на то, что они были в значительной степени разрушены в период буржуазной диктатуры и немецко-фашистской оккупации.

Перед первой мировой войной Эстляндия являлась в промышленном отношении одной из наиболее развитых губерний царской России. В 1912—1917 гг. в Таллине были созданы крупные судостроительные заводы, на которых к началу 1917 г. было занято около 18 тысяч рабочих. В период буржуазной диктатуры эти заводы были полностью разрушены.

Во время немецко-фашистской оккупации производственные мощности промышленности были в свою очередь уничтожены еще 45%. Но с помощью других братских республик производственно-техническая база промышленности была быстро восстановлена и реконструирована. Уже в 1946 г. промышленность республики превзошла по выпуску продукции предвоенный 1940 г. на 21%, в 1950 г. выпуск продукции увеличился в 3,4 раза, в 1955 г. — в 6,7 раза, в 1958 г. — 9,3 раза и 1959 г. — в 10,3 раза.

Особенно быстрыми темпами происходило техническое перевооружение производственной базы в конце четвертой и в первой половине пятой пятилеток. В сланцевой, торфяной и лесной промышленности были механизированы все основные производственные процессы. В машиностроении получили широкое применение полуавтоматические, автоматические и агрегатные станки. В 1952 г. на заводе «Вольта» была внедрена первая в республике автоматическая линия по обработке валов электромоторов. В отраслях легкой и пищевой промышленности стали широко применяться поточные методы производства.

Промышленно-производственные фонды увеличились за пятую пятилетку по сравнению с 1950 г. почти в 2 раза, а по состоянию на 1958 г. — в 2,3 раза. Наибольший удельный вес составляли основные фонды топливной промышленности (22,1%).

Быстро росли также кадры промышленности. По сравнению с 1945 г. количество рабочих увеличилось к 1958 г. почти в 3 раза.

Производительность труда по промышленности в целом была в 1958 г. в 4,3 раза выше, чем в 1945 г. В машиностроении и металлообрабатывающей промышленности производительность труда возросла за тот же период даже в 7,2 раза.

Как в целом по промышленности Советского Союза, так и в промышленности Эстонской ССР за все послевоенные годы свыше двух третей прироста промышленной продукции было получено за счет роста производительности труда.

Производительные силы промышленности Эстонской ССР уже в течение пятой пятилетки достигли общесоюзного уровня развития и в настоящее время наравне со старшими братскими республиками могут участвовать в строительстве коммунистического общества в нашей стране. Быстрому росту производительных сил промышленности и ее развитию содействовала неоценимая бескорыстная помощь других союзных республик, которая возможна только в условиях советского строя.

Die Entwicklung der sozialistischen Produktionsverhältnisse und der Produktivkräfte in der Industrie der Estnischen SSR

E. Kull

Zusammenfassung

Nach der Wiedererrichtung der Sowjetmacht in Estland (am 21. Juli 1940) gewannen die sozialistischen Produktionsverhältnisse in der Industrie der Estnischen SSR binnen sehr kurzer Frist die Oberhand. Die Industrie der Republik wurde im Laufe von zwei Monaten sozialistisch reorganisiert. Am 1. Oktober 1940 waren Grossindustrie und mittlere Industrie bereits nationalisiert; die industrielle Produktion des sozialistischen Abschnitts der Wirtschaft betrug 93,3%, die des privaten Abschnitts bloss 6,7% der Gesamtproduktion. Am 1. März 1941 war der Anteil des Privatabschnitts an der industriellen Produktion auf 1% gesunken.

In den Jahren der deutschfaschistischen Besetzung (1941—1944) wurden die nationalisierten Betriebe den ehemaligen Besitzern zurückgegeben, so dass nach der Befreiung des Landes die sozialistischen Produktionsverhältnisse in der Industrie wiederhergestellt werden mussten. Am Abschluss des Jahres 1945 betrug der Anteil des sozialistischen Abschnitts an der industriellen Gesamtproduktion der Republik 93%, und zwar entfielen davon 80% auf staatliche Betriebe, 13% auf genossenschaftliche. Im März 1947 lieferte aber der sozialistische Abschnitt bereits 99,5% der industriellen Gesamtproduktion Estlands. 1947 ist somit das Siegesjahr der sozialistischen Produktionsverhältnisse in der Industrie der Estnischen SSR.

Auch die Produktivkräfte entfalteten sich unter der sowjetischen Regierung ausserordentlich schnell, obgleich sie in der Periode der bürgerlichen Diktatur und während der deutschfaschistischen Besetzung in beträchtlichem Ausmass vernichtet worden waren.

Vor dem ersten Weltkriege war Estland eines der in wirtschaftlicher Beziehung am meisten entwickelten Gouvernements des zaristischen Russland. 1912—1917 wurden in Tallinn grosse Schiffswerften angelegt, die zu Beginn des Jahres 1917 etwa 18 000 Arbeiter beschäftigten. Während der Periode der bürgerlichen Diktatur wurden diese Betriebe vollständig abgebaut.

Infolge der Vernichtungen während der deutschfaschistischen Besetzung büsste Estland noch weitere 45% ihres industriellen Potentials ein. Mit Hilfe der anderen Sowjetrepubliken ist aber die Produktionskapazität der Industrie schnell wiederhergestellt und die Betriebe technisch neu ausgerüstet worden. Schon 1946 übertraf die industrielle Produktion der Republik den Vorkriegsstand um 21%; 1950 war aber die Produktion bereits 3,4mal, 1955 6,7mal, 1958 9,3mal und 1959 10,3mal grösser als vor dem Kriege.

Besonders schnell erfolgte die Neuausrüstung der Industrie am Ende der vierten und am Anfang der fünften Fünfjahrplansperiode. In der Brennstoff-, der Torf- und der Holzindustrie wurden alle wichtigeren Produktionsprozesse mechanisiert. Im Maschinenbau kamen halb- und vollautomatische Werkzeugmaschinen und Aggregate immer mehr zur Anwendung. 1952 wurde auf dem «Volta»-Werk eine automatische Linie — die erste in der Republik — für die Bearbeitung der Elektromotorenwellen eingeführt. In sehr vielen Betrieben der Leichtindustrie und Lebensmittelindustrie wurden Fließbandmethoden in Gang gebracht.

Die Produktionsfonds der Industrie wurden in der Periode des fünften Fünfjahrplans (im Vergleich zu 1950) nahezu verdoppelt. Die Brennstoffindustrie hatte an diesem Zuwachs den grössten Anteil (22,1%).

Schnell nahm auch die Zahl der Industriearbeiter zu: in 1958 war sie gegen 1945 fast 3mal grösser geworden.

Die Produktivität der Arbeit war in der estnischen Industrie als Ganzes im Jahre 1958 4,3mal höher als in 1945. Im Maschinenbau und in der Metallindustrie stieg sie in derselben Periode sogar 7,2mal.

Wie in der ganzen Industrie der Sowjetunion, so sind auch in der Industrie der Estnischen SSR über zwei Drittel des Zuwachses der Produktion in den Nachkriegsjahren der gestiegenen Arbeitsproduktivität zu verdanken.

Schon im Laufe der Periode des fünften Fünfjahrplans erreichten die produktiven Kräfte der estnischen Industrie das allgemeine Niveau der Sowjetunion; infolgedessen kann Estland nunmehr auf gleichem Fuss mit den älteren Schwesterrepubliken am Aufbau der kommunistischen Gesellschaft in unserem Lande teilnehmen. Zum schnellen Wachstum der Produktivkräfte der Industrie hat die unschätzbare, uneigennützige Hilfe der anderen Sowjetrepubliken viel beigetragen, — ein Faktor, der in der sozialistischen Ordnung zuerst möglich geworden ist.

Institut für Ökonomie
der Akademie der Wissenschaften
der Estnischen SSR

Eingegangen
am 14. Jan. 1960